

TISKARSKA DJELATNOST U ŠIBENIKU OD 1870. DO 1948. GODINE

PRINTING ACTIVITIES IN ŠIBENIK FROM 1870 TO 1948

Ivana Zenić

Nacionalna i sveučilišna knjižnica, Zagreb
izenic@nsk.hr

UDK / UDC 655.1/3(091)(497.5Šibenik)"1870/1948"
Pregledni rad / Review
Prilmljeno / Received: 21. 3. 2005.

Sažetak

Svrha je ovoga rada prikazati razvoj tiskarske djelatnosti u Šibeniku u okviru povijesnih, političkih i kulturnih prilika u gradu. Djelovanje šibenskih tiskara slabo je poznato jer je do sada malo tko sustavno proučavao i pisao o toj temi. Rad obrađuje razdoblje od 1870., kada je osnovana prva šibenska tiskara, do 1948., kada su, stupanjem na snagu Zakona o nacionalizaciji privatnih privrednih poduzeća, nacionalizirane tadašnje privatne tiskare. Analizirani su malobrojni i sporadični podaci iz objavljenih radova i arhivskih izvora. Daljnja istraživanja arhivskih podataka mogla bi upotpuniti spoznaje ne samo o tiskarstvu u Šibeniku, u okvirima zavičajne kulturne povijesti, nego i o povijesti hrvatskoga tiskarstva uopće.

Ključne riječi: tiskare – Šibenik, novine i časopisi – Šibenik, nakladništvo – Šibenik

Summary

The aim of this paper is to present the development of printing activities in the city of Šibenik within the framework of its historical, political and cultural circumstances. The history of printing activities in Šibenik is not well known since very little systematic research had been conducted in this area. The paper focuses on the period between 1870 (founding of the first printing-house) and 1948, when, according to the Law on nationalisation of private enterprises, all privately owned printing-houses of that time had been confiscated and nationalised. The few and sporadic data from published works and archived materials are analyzed. Further archival research might contribute to our understanding not only of the development of printing activities in Šibenik in the context of local cultural history, but also of the history of Croatian printing in general.

Keywords: printing-houses – Šibenik, newspapers and journals – Šibenik, publishing – Šibenik

Uvod

Povijest tiskarske, izdavačke i knjižarske djelatnosti u određenoj sredini nesumnjivo je značajna jer upotpunjuje sliku povijesnih, političkih i kulturnih prilika u toj sredini. Prva šibenska tiskara započinje s radom 1870. godine u razdoblju burnih političkih i društvenih previranja. Te godine Narodna stranka u Šibeniku, koja se borila za ponarodnjavanje javnoga života, posebice za uvođenje hrvatskoga jezika u škole, sudstvo i upravu, te za sjedinjenje Dalmacije s Hrvatskom, pobjeđuje na izborima za Dalmatinski sabor. Tri godine kasnije Narodna stranka pobjeđuje i na općinskim izborima pa se 15. siječnja 1873. konstituira prva hrvatska općinska uprava grada Šibenika. Razdoblje narodnjačke uprave, koje će potrajati do 1903., obilježava gospodarski, društveni i kulturni razvitak grada.¹ U kazalištu, izgrađenom 1870., čuje se od 1874. hrvatska riječ, Narodna slavjanska čitaonica, osnovana 1866., prerasta u javnu gradsku knjižnicu, a Pjevačko društvo "Kolo", utemeljeno 1899., okuplja velik broj Šibenčana. Godine 1882. zaslužni šibenski biskup i povjesničar Antun Josip Fosco pokreće prvi šibenski časopis, a dvije godine kasnije utemeljuje drugu šibensku tiskaru.

Ipak, domaće građanstvo, nezadovoljno što strani kapital drži glavne izvore profita u gradu i njegovoj okolici, na izborima daje potporu Stranci prava, koja preuzima općinsku upravu 1904. godine. Šibenski pravaši do Prvoga svjetskog rata imaju znatan utjecaj i na području čitave Dalmacije, pa i u ostalim hrvatskim zemljama.² U njihovu glasilu *Hrvatska rieč*, prvim šibenskim novinama, česti su članci koji ukazuju na gospodarske, ali i političke prilike, koje ne omogućuju veću poduzetničku aktivnost lokalnoga gospodarstva. To se ogleda i u položaju tiskarske djelatnosti. Dok Zadar, kao glavni grad austrijske pokrajine Dalmacije i sjedište Zemaljske vlade, još 1869. ima četiri, a 1887. šest tiskara, Šibenik 1906. trenutno nema niti jednu: "U Šibeniku faktično ne postoji nikakva tiskara. (...) Svi poveći gradovi dalmatinski imadu ne samo jednu, nego i više tiskara. To pravo valjalo je priznati i Šibeniku. Šibenik broji danas 12.000 stanovnika sa okružjem od 120.000 duša, a prvi je industrijalni i trgovački grad pokrajine."³

Nakon Prvoga svjetskog rata Rapalskim ugovorom (1920.) Šibenik je pripao Kraljevini SHS, a Zadar s bližom okolicom Kraljevini Italiji. Stoga je Šibenik 1921. postao središtem čitave sjeverne Dalmacije što mu je omogućilo kratkotrajni gospodarski i kulturni uzlet, pa i jačanje tiskarske djelatnosti. Već 1922. u gradu je istodobno izlazilo šest novina pa dvije tiskare više nisu bile dovoljne.⁴ No, još 1931. od 16.079 žitelja grada, osiromašenom težačkom sloju pripada gotovo polovica stanovništva. Zbog sve težih gospodarskih i socijalnih prilika izrazito je živ politički

¹ Grubišić, S. Šibenik kroz stoljeća. Šibenik : Muzej grada Šibenika, 1974. Str. 170.

² Gross, M. Uloga šibenskog pravaštva u dalmatinskoj i općehrvatskoj pravaškoj politici uoči prvog svjetskog rata. // Radovi Instituta za hrvatsku povijest 1(1971), 259.

³ Pitanje tiskare u Šibeniku. // Hrvatska rieč 2, 95(1906), 2.

⁴ Dulibić, B. Tiskare u Šibeniku. // Šibenski list 2, 99(1954), 4.

život grada, kojeg obilježava aktivnost brojnih stranaka.⁵ Javljaaju se mnoge lokalne stranačke novine, koje su tiskane u šibenskim tiskarama. Riječ je o nevelikim obrtničkim radionicama, skromnih kapaciteta i s malo radnika. Osobitost je tih tiskara, kojima su vlasnici najčešće bili grafički radnici, da su bile nosioci i izdavačke djelatnosti, i to ne samo novina i ponekog časopisa, već i znatnoga broja knjiga.

Poslije Drugoga svjetskog rata, Zakonom o nacionalizaciji privatnih privrednih poduzeća (1948.), gasi se posljednja šibenska tiskara “Kačić”. Premda iz tiskare “Kačić” izrasta nova tiskara, u društvenom vlasništvu, njezino djelovanje odvija se u potpuno promijenjenim društvenim i političkim prilikama, što prelazi vremenske okvire ovoga rada.

Djelovanje šibenskih tiskara slabo je poznato jer je do sada malo tko sustavno proučavao i pisao o toj temi. Jedan od rijetkih bio je povjesničar don Krsto Stošić (1884.-1944.), koji je dao snažan biljeg kulturnome životu Šibenika u razdoblju između dva svjetska rata. Među ostalim, utemeljio je šibenski gradski muzej i knjižnicu “Pavlinović”, a njegovom zaslugom osnovana je 1913. godine i Hrvatska zadružna tiskara. Osim velikog broja tiskanih radova, vrlo je važna i Stošićeva rukopisna ostavština, pohranjena u Muzeju grada Šibenika, koja je i danas nezaobilazan izvor proučavateljima šibenske povijesti. Osobito je važna rukopisna *Povijest Šibenika* u četiri dijela, u kojoj je Stošić jedno poglavlje posvetio i šibenskim tiskarama. Ti su podaci bili ishodištem i ostalim proučavateljima šibenske tiskarske prošlosti.⁶

Najznačajniji prilog proučavanju šibenskog tiskarstva dao je Božo Dulibić (1905.-1964.), dugogodišnji kustos i ravnatelj šibenskoga gradskog muzeja te vrsni poznavatelj šibenske povijesti, koji je poslije Drugoga svjetskog rata u Šibenskom listu i stručnim časopisima objavio niz zanimljivih članaka iz prošlosti grada, među ostalim i o šibenskim tiskarama.⁷ Drugi su autori o šibenskim tiskarama pisali tek sporadično i fragmentarno,⁸ tako da ova tema ostavlja mogućnost opsežnijeg istraživanja kako bi se upotpunile spoznaje ne samo o tiskarstvu u Šibeniku u okvirima zavičajne kulturne povijesti, nego i o povijesti hrvatskoga tiskarstva uopće.

⁵ Matković, H. Djelovanje i sukobi građanskih stranaka u Šibeniku između dva svjetska rata. // Radovi Instituta za hrvatsku povijest Filozofskog fakulteta u Zagrebu 2(1972), 264.

⁶ Usp.: Dulibić, B. Tiskare u Šibeniku. // Šibenski list 2, 99(1954), 3-4; Grubišić, S. Šibenik kroz stoljeća. Šibenik : Muzej grada Šibenika, 1974.; Grubišić, S. Pregled povijesti Šibenika 1873-1921. godine. // Šibenik : spomen zbornik o 900. obljetnici. Šibenik : Muzej grada Šibenika, 1976. Str. 409-442.

⁷ Usp.: Dulibić, B. Deset vjekova Šibenika. // Narodno kazalište u Šibeniku : 1864, 1870, 1945, 1955. Šibenik : Sindikalna podružnica : Pododbor Društva dramskih umjetnika Narodnog kazališta u Šibeniku, 1955.; Dulibić, B. Jedna štamparska parnica 1855. g. // Šibenski list 5, 207(1956); Dulibić, B. Uz 900. godišnjicu Šibenika. // Šibenski list 14, 661(1965).

⁸ Usp.: Tambača, A. Šibensko iverje : 1871-1941. Split : Društvo Šibenčana i prijatelja Šibenika u Splitu, 1987.; Zenić, M. U pohvalu od grada Šibenika : pisana riječ od najstarijih vremena do danas. Šibenik : Gradska knjižnica “Juraj Šižgorić”, 2002.; Livaković, I. Tisućljetni Šibenik. Šibenik : Gradska knjižnica “Juraj Šižgorić” : Tiskara “Malenica”, 2002.

Metodologija i izvori

Ovaj rad obrađuje razdoblje od 1870., kada je osnovana prva šibenska tiskara, Tiskara Šime Anića, do 1948., kada su, stupanjem na snagu Zakona o nacionalizaciji privatnih privrednih poduzeća, nacionalizirane tadašnje privatne tiskare. Proučavanje povijesti tiskarstva zahtijeva ustrajan rad po arhivima i katalozima knjižnica: Državnom arhivu Zadar – Arhivskom sabirnom centru Šibenik, Državnom arhivu u Zadru, Arhivu Šibenske biskupije i arhivu samostana sv. Lovre, te knjižnicama izvan Šibenika, osobito u drugim dalmatinskim gradovima. Međutim, pronađeni podaci oskudni su ili nedovoljno obrađeni, stoga nije moguće dobiti cjelovit uvid u djelovanje tiskara. Muzej grada Šibenika, nažalost, ne posjeduje građu iz područja tiskarstva. Državni arhiv Zadar – Arhivski sabirni centar Šibenik posjeduje izvorne dokumente, ali građa pregledana u svrhu ovoga rada odnosila se uglavnom na mlađe šibenske tiskare. Budući da su gotovo dvije trećine arhivske građe sa šibensko-kninskoga prostora pohranjene u Državnom arhivu u Zadru, može se pretpostaviti da se i neki dokumenti iz šibenske tiskarske povijesti nalaze u toj ustanovi, što može biti predmetom daljnjeg istraživanja. Arhiv Šibenske biskupije posjeduje nekoliko izvornih dokumenata o tiskari biskupa Antuna Josipa Fosca. Samostan sv. Lovre u Šibeniku, u kojemu je 1926. godine djelovala Tiskara “Kačić”, upravo se obnavlja pa samostanski arhiv trenutačno nije dostupan. U šibenskoj Gradskoj knjižnici sačuvan je najveći dio građe tiskane u Šibeniku, ali nedostaju pojedini brojevi novina i neka izdanja knjiga i brošura. Ipak, i djelomice sačuvana arhivska građa, uz objavljene napise o šibenskim tiskarama, omogućuje zaokružen, kronološkim redom predstavljen, pregled djelovanja šibenskih tiskara.

Bibliografije

U istraživanju povijesti šibenskih tiskara dragocjene podatke možemo pronaći u različitim bibliografijama i književnopovijesnim pregledima. Maštrovićeva bibliografija serijskih publikacija tiskanih u Zadru⁹ donosi kronologiju tiskanja prvih šibenskih novina, *Hrvatske rieči*, a Građa za hrvatsku retrospektivnu bibliografiju knjiga¹⁰ i Bibliografija rasprava, članaka i književnih radova¹¹ omogućuju dodatni uvid u tiskarsku djelatnost u Šibeniku, pogotovo kada su u pitanju knjige i brošure koje se ne nalaze u fondovima šibenske knjižnice i drugih ustanova, a tiskane su u tom gradu.

⁹ Maštrović, V. *Jadertina Croatica* : 2. dio : časopisi i novine. Zagreb : Jugoslavenska akademija znanosti i umjetnosti, 1954.

¹⁰ Građa za hrvatsku retrospektivnu bibliografiju knjiga : 1835-1940. Zagreb : Nacionalna i sveučilišna biblioteka, 1982-1999.

¹¹ Bibliografija rasprava, članaka i književnih radova. Zagreb : Leksikografski zavod FNRJ, 1956 – .

Od prvih šibenskih tiskanih knjiga do prve šibenske tiskare

Prve tiskare u Dalmaciji osnovane su tek krajem 18. i početkom 19. stoljeća, nakon pada Mletačke Republike – u vrijeme prve austrijske vladavine, odnosno francuske uprave (u Zadru tiskare Antonija Bobolina 1793., Domenica Fracassa 1797. i Antonija Luigija Battare 1803., u Splitu tiskara Ivana Demarchija 1812.). Do tada su pisci s tog područja tiskali knjige u Veneciji, koja je više od tri stoljeća bila najznačajnije tiskarsko, izdavačko i knjižarsko središte hrvatske knjige. Pojedine venecijanske tiskare, primjerice ona obitelji Ginami i ona obitelji Occhi, koja je imala sjedište na Rivi degli Schiavoni, u velikoj su se mjeri specijalizirale za izdavanje djela na hrvatskom jeziku. Osim u Veneciji, hrvatske su knjige tiskane i u Anconi, Rimu i još nekim talijanskim gradovima.

I brojni će Šibenčani svoje knjige tiskati u Veneciji i drugim talijanskim gradovima. Spomenimo samo dvije: najstariju tiskanu pjesničku zbirku hrvatskoga latinizma, *Elegiarum et carminum libri tres (Elegije i pjesme)* Jurja Šižgorića, objavljenu u Veneciji 1477. godine (impresum: *In Venetiis, opusculum impressum per magistrum Adam de Rotwyl*), i *Dictionarium quinque nobilissimarum Europae linguarum, latinae, italicae, germanicae, dalmaticae et ungaricae (Rječnik pet najuglednijih europskih jezika)* Fausta Vrančića, objavljen 1595. godine u venecijanskoj tiskari Nikole Morettija. U toj je tiskari 1608. godine tiskan i *Šibenski statut (Volumen Statutorum legum, et reformationum civitatis Sibenici)*, temeljni pravno-povijesni dokument srednjovjekovne šibenske komune. *Statut* je vlastitim novcem tiskao Frane Divnić, najznačajniji priređivač rukopisa i nakladnik u starijoj šibenskoj kulturnoj povijesti. U Veneciji su, osim književnih, teoloških, filozofskih i znanstvenih djela, tiskani i različiti proglassi i *stampe* – parnički spisi, koji su činili cijele knjige (spisi primoštenskih i rogozničkih seljaka u parnici s posjednicima, spisi šibenskog kaptola protiv biskupa itd.).

Mnogi su autori kao glavnu smetnju širenju tiskarstva u Dalmaciji vidjeli Mletačku Republiku i njezinu politiku ograničavanja i nadziranja tiskarske djelatnosti. I Vjekoslav Klaić jedan neuspjao pokušaj osnivanja tiskare u Splitu obrazlaže riječima: “Mletačka vlada ipak nije dozvolila podizanje tiskare, vjerna starijoj odredbi od god. 1603. kojom bi zabranjeno osnivati tiskare i slovolijevnice drugdje nego jedino u Mletcima.”¹² Međutim, Aleksandar Stipčević smatra da su razlozi tako kasnog osnivanja tiskara u Dalmaciji bili i ekonomske naravi jer tiskarska djelatnost nije donosila većega profita vlasnicima tiskara, ali i da osnivanje tiskara početkom 19. stoljeća možemo povezati i s činjenicom da potkraj 18. stoljeća u Veneciji, u razdoblju slabljenja gospodarske i političke moći Mletačke Republike, dolazi do krize tiskarske industrije.¹³

¹² Klaić, V. Knjižarstvo u Hrvata. Zagreb : Kugli, 1922. Str. 29.

¹³ Tiskarska i izdavačka djelatnost u Splitu 1812-1918 : katalog izložbe. Split : Sveučilišna knjižnica, 1992. Str. 8.

Dalmacija je, dakle, svoju prvu tiskaru dobila veoma kasno. Izuzme li se nekoliko manjih i kratkotrajnih pokušaja (Antonio Bobolin, Domenico Fracasso), prvu veliku tiskaru osnovao je 1803. godine u Zadru Antonio Luigi Battara. On i njegova tiskarsko-nakladničko-knjižarska obitelj uspješno će voditi tiskaru punih sedamdeset godina. Kao administrativno središte austrijske pokrajine Dalmacije, Zadar će postati snažno tiskarsko i izdavačko središte jer će ulogu venecijanskih tiskara početkom 19. stoljeća preuzeti zadarske tiskare. Samo u tridesetogodišnjem razdoblju, od početka druge austrijske vladavine (1814.) do početka izlaska Zore dalmatinske (1844.), tiskano je u Dalmaciji, najvećim dijelom u Zadru, petstotinjak izdanja na talijanskome i sedamdesetak na hrvatskome jeziku.¹⁴

Zadarske su tiskare obavljale i poslove za potrebe Šibenika – od tiskanja knjiga šibenskih autora i izdavača (Dulibić je u Maštrovićevoj bibliografiji¹⁵ izbrojio 111 knjiga)¹⁶ pa do različitih akcidencija (plakata, kataloga, pozivnica, posjetnica). Prva knjiga nekoga šibenskog pisca tiskana na hrvatskom tlu je djelo *Ubojstvo duše razložite* Josipa Banovca, plodnoga franjevačkog pisca čiji će djelovanje biti vezano za šibenski samostan sv. Lovre. Knjiga je tiskana 1801. u zadarskoj tiskari Domenica Fracassa.¹⁷

Tiskara Šime Anića

Godine 1870. Šibenik dobiva svoju prvu tiskaru. Bila je to Tiskara Šime Anića, koji je prije dolaska u Šibenik, od srpnja 1861. do prosinca 1869., imao tiskaru u Zadru. O Anićevu životu i njegovoj zadarskoj tiskari opsežno je pisao Pavao Galić u svojoj *Povijesti zadarskih tiskara*.¹⁸ Podaci iz Anićeva života prije dolaska u Šibenik zanimljivi su jer upotpunjuju sliku o prvome šibenskom tiskaru, koji je u Šibenik stigao s bogatim tiskarskim iskustvom.

Iz Anićeve molbe Dalmatinskom namjesništvu od 1. svibnja 1860., u kojoj traži da mu se odobri samostalan tiskarski rad u Zadru, doznajemo da je Anić u najranijem djetinjstvu počeo raditi kod znamenitoga tiskara Giovannija Demarchija, isprva kao naučnik, zatim kao slugar, i da je kod njega ostao punih osam godina.¹⁹ Demarchi je značajan kao osnivač prve tiskare u Splitu, 1812. godine, koja je u tom gradu djelovala do 1823., kada je preseljena u Zadar, gdje je nastavila raditi sve do Demarchijeve smrti 1838. godine. Anić je nakon toga godinama radio u poznatim tiskarama: tršćanskoj Tiskari Weis, zadarskim tiskarama Battara i Demarchi-Rougier (u potonjoj je radio u dva navrata), tršćanskoj tiskari austrijskog

¹⁴ Novak, G. Dalmacija na raskršću 1848. god. // Rad JAZU 274(1948), 49-50.

¹⁵ Maštrović, V. Jadertina Croatica : 1 dio : knjige. Zagreb : Jugoslavenska akademija znanosti i umjetnosti, 1949.

¹⁶ Dulibić, B. Tiskare u Šibeniku. // Šibenski list 2, 99(1954), 3.

¹⁷ Zenić, M. Nav. dj., str. 233.

¹⁸ Galić, P. Povijest zadarskih tiskara. Zagreb : Hrvatsko bibliotekarsko društvo, 1979. Str. 52-54.

¹⁹ Isto, str. 52.

Lloyda, a tri je godine bio upraviteljem splitske Tiskare Piperata, koju je u to vrijeme vodila Marija Petrini Piperata, udovica osnivača te, druge po redu, splitske tiskare. Nakon gotovo četiri desetljeća tiskarskog iskustva, kao dobro izučeni tiskar, Anić u svibnju 1860., kada su na snagu stupili novi zakonski propisi o obrtu, u već spomenutoj molbi traži dopuštenje za osnutak vlastite tiskare. Međutim, Namjesništvo mu je odbilo molbu pa odlazi u Beč, gdje se zapošljava u Dvorskoj tiskari. Uskoro je ponovno podnio molbu, ovoga puta austrijskom Ministarstvu unutarnjih poslova, koje mu 18. lipnja 1861. izdaje dopuštenje pod brojem 9010. Dalmatinsko namjesništvo time mu je bilo obvezno izdati odobrenje za otvaranje vlastite tiskare. Tako je Zadar, nakon Tiskare Battara i Tiskare Demarchi (poslije Demarchi-Rougier), dobio i svoju treću tiskaru 1861. godine.

Najveći i najznačajniji posao što ga je u zadarskome razdoblju imala Anićeva tiskara bilo je tiskanje Narodnog lista od br. 34, god. II./1863. do br. 53, god. V./1866., kada je tiskanje tih novina nastavljeno u vlastitoj Tiskari Narodnog lista. Razloge zbog kojih je iz Anićeve tiskare proistekao skroman broj knjiga, Galić²⁰ pronalazi u izvorima koji svjedoče da je Anić posjedovao mali tiskarski stroj.

Anić je potkraj 1869. godine odlučio preseliti svoju tiskaru u Šibenik. Kao razlog selidbe navodi slabu zaradu, što nije neobično s obzirom na činjenicu da su u to vrijeme u Zadru, osim Anićeve, djelovale još tri tiskare. Molbom od 6. prosinca 1869. od Dalmatinskoga namjesništva zatražio je odobrenje za prijenos svoje tiskare u Šibenik. Bojeći se neuspjeha u Šibeniku, Anić se želio osigurati te je tražio da mu se zajamči i slobodan povratak u Zadar. Prema Dulibiću, Namjesništvo je Aniću 4. siječnja 1870. pod brojem 116 izdalo odluku o odobrenju prijenosa, ali bez prava na povratak u Zadar.²¹

Prema podacima iz Arhivskoga sabirnog centra Šibenik,²² Anićeva se tiskara ni u svom šibenskome razdoblju nije razvila. Ostala je manja obrtnička radionica skromnih mogućnosti. S malom tiskarskom prešom i neznatnom garniturom slova ta se tiskara uglavnom bavila tiskanjem obrazaca i drugim akcidenzijskim poslovima. Iste, 1870. godine, kada je otvorena prva tiskara, Šibenik je dobio i svoje kazalište. Upravo će Anićeva tiskara (*Tipografia di S. Anich*) tiskati mnoge materijale za potrebe novoga kazališta – od *Statuta Kazališnog društva Šibenik*, donesenog 25. siječnja 1870. i potvrđenog od Namjesništva u Zadru 23. lipnja 1870., do velikog broja plakata za predstave i koncerte. Anić je tiskao i razne polemičke spise, prigodničarske pjesme i proglase.

Iz Anićeve su tiskare izišle i manje knjižice. Šibenski biskup Antun Josip Fosco, istraživač šibenske povijesti i začetnik katoličkoga tiska u Šibeniku, između 1870. i 1880. godine kod Anića je tiskao četiri svoja kratka spisa. U toj je tiskari između 1870. i 1882. tiskana i povijesna rasprava nevelika obima *Una lezione*

²⁰ Isto, str. 53.

²¹ Isto kao bilj. 16.

²² Državni arhiv Zadar – Arhivski sabirni centar Šibenik. Fond: Općina i poglavarstvo Šibenik (1797.-1945.).

frammenti di cronaca cittadina, kao i neke prigodničarske pjesme Federica Antonija Galvanija. Galvani, doktor prava i autonomaški zastupnik u Zadru, među ostalim je i autor značajnoga djela iz područja šibenske heraldike *Il re d' armi di Sebenico*, tiskanoga u venecijanskoj tiskari Pietra Naratovicha 1884. Ono predstavlja vrhunski domet onodobnoga tiskarskog umijeća i jedna je od najljepših šibenskih tiskanih knjiga.²³

Za vrijeme Francusko-pruskoga rata 1870. godine zadarski knjižar i tiskar Špiro Artale, posinak znamenitoga Šibenčanina Nikole Tommasea, svakodnevno je slao šibenskom Casinu (osnovanom 1775.), društvu koje je u 19. stoljeću postalo sjedištem autonomaša, izvješća o zbivanjima na ratištu. Anić ih je gotovo svakodnevno tiskao kao bilten s brojem i datumom. Prema Dulibiću,²⁴ tiskano je stotinjak brojeva. U Anićevoj tiskari gotovo dvije godine (1882.-1883.) tiskan je biskupijski list *Folium dioecesanum*.²⁵

Različite su tvrdnje o sudbini Anićeve tiskare poslije njegove smrti. Prema jednoj od njih, preuzeo ju je njegov zet Ivan Artiko, kao Tiskaru nasljednika Šime Anića. Zanimljiv je podatak da je taj tiskar od 1893. do 1895. bio dirigent Šibenske narodne glazbe. Tiskara se neko vrijeme nalazila na prvom katu kuće koja je bila u vlasništvu obitelji Ježina, na nekadašnjem Wilsonovu trgu, današnjem Trgu Republike Hrvatske.²⁶ Don Krsto Stošić²⁷ piše da je ta tiskara, pod imenom njezina osnivača, postojala do 1896. godine, kada su je Anićeви nasljednici prodali šibenskom tiskaru Ivanu Svaljincu. Dulibić,²⁸ pak, piše da je tiskara Anićevih nasljednika nakon osnivanja drugih tiskara u Šibeniku stalno nazadovala, te da je naposljetku 1899. godine Anićeв zet Ivan Artiko cjelokupni inventar tiskare prebacio u Zadar, gdje je potpuno propao, a zadarski tiskar Špiro Artale iz samilosti mu je otkupio olovna slova po cijeni koju su plaćale tvornice. Zanimljiv je podatak da je Špiro Artale od 1861. do 1864. godine u Šibeniku imao knjigovežnicu. Prije toga Artale je živio u Firenci, a u Šibenik je došao na nagovor sestre svoga očuha Nikole Tommasea. Godine 1864., na nagovor braće Battara, postaje upraviteljem njihove zadarske knjižare, koju je uskoro otkupio.²⁹ Galić u svojoj *Povijesti zadarskih tiskara* ne spominje tiskarski rad Ivana Artika. Sačuvani kazališni plakat od 21. studenoga 1898. potvrđuje Dulibićevu tvrdnju da je tiskara radila do 1899. godine – na plakatu stoji *Tip. S. Anich*.

²³ Zenić, M. Nav. dj., str. 275.

²⁴ Isto kao bilj. 16.

²⁵ Stošić, K. Galerija uglednih Šibenčana. Šibenik : vlast. nakl., 1936. Str. 33.

²⁶ Isto kao bilj. 16.

²⁷ Stošić, K. Povijest Šibenika. (Rukopis, Muzej grada Šibenika.)

²⁸ Isto kao bilj. 16.

²⁹ Galić, P. Nav. dj., str. 59.

Tiskara biskupa Antuna Josipa Fosca

Utemeljitelj druge šibenske tiskare bio je šibenski biskup Antun Josip Fosco. Rođen u Šibeniku 1826. godine, Fosco je dugo upravljao biskupijom – od posvećenja 1876. do smrti 1894. godine. Među ostalim, značajan je Foscov prinos istraživanju šibenske povijesti, a njegovom zaslugom Šibenik je 1882. godine dobio prvi časopis, biskupijski list *Folium dioecesanum*. Fosco je list isprva tiskao u Anićevoj tiskari, a godine 1884. list je tiskan u Splitu. Dulibić smatra³⁰ da je upravo to bio razlog Foscov odluke o osnivanju tiskare biskupijske kurije. Dalmatinsko namjesništvo odlukom broj 14.109 od 4. rujna 1884. odobrilo je da se biskupijska kurija za svoje potrebe može služiti vlastitom tiskarom.³¹ Tiskara je počela raditi 13. prosinca 1884., a djelovala je u prostorijama u prizemlju biskupske palače. Odlukom Dalmatinskoga namjesništva broj 21.682 od 14. studenoga 1888. tiskara kurije dobila je i pravo javnosti.³² Zbog te su odluke Anićeви nasljednici prosvjedovali jer su smatrali da im Fosco, koji je tiskaru nabavio o svom trošku i koja je bila njegovo osobno vlasništvo, oduzima posao. Foscova tiskara bila je veća i bolje opremljena od Anićeve, posjedovala je čak i garnituru grčkih i hebrejskih slova, kojima se Fosco koristio uglavnom za tiskanje svojih radova iz komparativne filologije.³³

Prvi broj biskupijskoga lista *Folium dioecesanum*, s podnaslovom *Organon Curiae Episcopalis Sibenicensis*, tiskan je u siječnju 1882., a izlazio je kao mjesečnik sve do 1894. godine, kada zbog smrti pokretača prestaje izlaziti. Prvi broj tiskan u Foscovoj tiskari bio je za siječanj 1885. godine. Osim tekstova nastalih prema dokumentima biskupijske kurije, list je donosio i mnoštvo povijesnih članaka, mahom iz pera biskupa Fosca, a pratio je i kulturni život grada. Članci su pisani uglavnom na talijanskome jeziku, dijelom na hrvatskome, dok su dokumenti ordinarijata objavljeni na latinskome. Na kraju svakoga godišta tiskan je *Index rerum contentarum in Folio dioecetano*. U biskupovoj tiskari od 1885. do 1893. godine tiskan je i *Schematismus cleri dioecesis sibenicensis*.

Foscova tiskara (*Tipografia della Curia Vescovile*) tiskala je i niz publikacija vjerskog karaktera, među kojima valja istaknuti i dvije Foscov knjižice. Prva, *Vita di Giovanni Tonco-Mrnavić Canonico di Sebenico, Arcidiacono di Zagabria, Vescovo di Bosnia*, sa 62 stranice životopisa šibenskoga književnika i povjesničara Ivana Tomka Mrnavića, tiskana je 1890. Druga, *Documenti inediti per la storia della fabbrica della cattedrale di Sebenico e del suo architetto Giorgio Orsini*, s 30 stranica dokumenata o gradnji šibenske katedrale, tiskana je 1891. godine.

Po Foscovoj smrti (1894.) tiskaru su naslijedili njegov nećak Ugo Fosco, sin biskupova pokojnog brata Ivana, i njegova sestra Lucija. Prema don Krsti Stošiću,

³⁰ Isto kao bilj. 16.

³¹ Arhiv Šibenske biskupije. Spisi godine 1884., br. 1053.

³² Arhiv Šibenske biskupije. Spisi godine 1888., br. 1216.

³³ Stošić, K. Galerija uglednih Šibenčana. Šibenik : vlast. nakl., 1936. Str. 32.

tiskara je radila do 1907. godine. U jednoj bilješci Stošić navodi da je od 13. ožujka 1897. godine tiskaru vodio Ivan Svaljinac, na temelju privatne nagodbe, i da je biskupovoj sestri Luciji davao trećinu dobiti.³⁴ Dulibić,³⁵ međutim, donosi podatak da je inventar Foscove tiskare iznajmljen Ivanu Svaljincu odmah nakon biskupove smrti te da ju je Svaljinac dalje vodio pod svojim imenom.

Tiskara Ivana Svaljinca

Kad je propala tiskara Anićevidih nasljednika, Ivan Svaljinac, koji se, premda je bio narodnjak, potpisivao kao Sflaglinatz, ostao je jedini tiskar u Šibeniku. Njegova se tiskara nalazila u prizemlju kuće obitelji Divnić pokraj crkve sv. Ivana. Godine 1905. Svaljinac se razišao s Foscovim nasljednicima te nastavio samostalno voditi posao.

Iako je bila skromna kapaciteta, ta je tiskara 22. travnja 1905. tiskala *Hrvatsku rieč*, prve šibenske novine, glasilo Stranke prava.³⁶ U uvodniku lista stoji: "Ove naše novine 'Hrvatska Rieč' idu danas za prvi put u svijet u priprostem ruhu. Niti su okićene niti ih kitimo. Odužujemo se samo potrebi grada Šibenika i njegove okolice, namjerom da i oni imaju javno glasilo, koje će se zauzimati za njihove interese na političkom, gospodarskom i prosvjetnom polju."³⁷ U Svaljinčevoj tiskari list je izlazio kao polutjednik od br. 1, god. I./1905. do br. 95, god. II./1906. Šibenski pravaši, kao nakladnici *Hrvatske rieči*, radi tiskanja toga lista nabavili su veći tiskarski stroj, a napravili su i poseban ugovor sa Svaljincem, ali je posao propao jer Svaljinac nije uspio dobiti dopuštenje za proširenje svoje djelatnosti. Zbog ograničenih mogućnosti Svaljinčeve tiskare, list uskoro, u lipnju 1906., prelazi u Zadar. Vjekoslav Maštrović razloge prelaska tumači sljedećim: "Izdavači su prešli s izdavanjem lista u Zadar, zbog toga što su imali poteškoća sa tiskarama u Šibeniku."³⁸ U zadarskoj Katoličkoj hrvatskoj tiskari *Hrvatska rieč* tiskana je kao tjednik do br. 1, god. III./1907., od kada se ponovno tiska u Šibeniku u novoosnovanoj Hrvatskoj tiskari (Dr. Krstelj i dr.).

Svaljinac je u svojoj tiskari tiskao i druge periodične publikacije koje su tih godina izlazile u Šibeniku. Prvi broj tjednika *Glas šibenskog kremenjaka* tiskan je 23. ožujka 1907., a izdavali su ga šibenski naprednjaci.³⁹ U Svaljinčevoj je tiskari

³⁴ Isto kao bilj. 27.

³⁵ Isto kao bilj. 16.

³⁶ O djelovanju pravaša u Šibeniku vidjeti u: Gross, M. Uloga šibenskog pravaštva u dalmatinskoj i općehrvatskoj pravaškoj politici uoči prvog svjetskog rata. // Radovi Instituta za hrvatsku povijest 1(1971), 259-285.

³⁷ *Hrvatska rieč* 1, 1(1905).

³⁸ Maštrović, V. *Jadertina Croatica* : 2. dio : časopisi i novine. Zagreb : Jugoslavenska akademija znanosti i umjetnosti, 1954. Str. 85.

³⁹ Naziv naprednjak (ili kremenjak) odnosi se na članove Hrvatske pučke napredne stranke, koji poslije obustave svoga lista *Kremenjak* počinju, 14. srpnja 1911., izdavati glasilo *Naprednjak* (vidjeti u: Grubišić, S. *Šibenik kroz stoljeća*. Šibenik : Muzej grada Šibenika, 1974. Str. 177-178).

2. listopada 1908. izašao i prvi broj socijalističkoga tjednika *Glas malog puka*. Međutim, ni te se novine nisu mogle razviti u toj tiskari skromnih mogućnosti pa je Kremenjak 1908. godine prestao izlaziti, a *Glas malog puka* od broja 9 iz 1908. godine tiskan je u Splitskoj društvenoj tiskari. Godine 1906. u Svaljinčevoj tiskari tiskan je i *Učiteljski glas: glasilo Saveza dalmatinskih učitelja*.

Prema Dulibiću,⁴⁰ šibenski su naprednjaci 1908. godine sklopili sa Svaljincem poseban ugovor i za njegovu tiskaru iz Praga naručili stroj za brzi tisak i ostalu tiskarsku opremu. Međutim, Svaljinac se uskoro teško razbolio pa je cjelokupni inventar tiskare prodao šibenskim naprednjacima za svotu od 4.300 kruna. Umro je 1911. godine.

Tiskara Uga Fosca

Kad su se 1905. godine nasljednici biskupa Fosca razišli s Ivanom Svaljincem, kojemu su bili iznajmili inventar biskupove tiskare, osnovali su početkom 1906. Zadržnu tiskaru Ugo Fosco i dr. Vlasnik tiskare, trgovac Ugo Fosco, bio je i vlasnik prvoga šibenskog kinematografskog poduzeća The Edison kinematograf, koje je 3. siječnja 1908. prikazalo prvu projekciju, a u njegovu je vlasništvu bilo sve do 1921. godine. Poput Anićeve i Svaljinčeve, i Zadržna tiskara Ugo Fosco i dr. tiskala je materijale za potrebe šibenskog kazališta. Veći broj plakata za kazališne predstave izvedene između 1907. i 1909. tiskan je u tiskari Uga Fosca. U njoj je 31. siječnja 1908. tiskan i prvi broj lista *Novo vrijeme*.

Tiskara je djelovala do 2. lipnja 1913., kada je prodana dioničkom društvu koje je osnovalo Hrvatsku zadržnu tiskaru.⁴¹

Hrvatska tiskara (Dr. Krstelj i dr.)

Stranka prava dominirala je u političkom životu Šibenika u prvom desetljeću 20. stoljeća. Od 1904. godine, kada su pravaši preuzeli općinsku upravu, Šibenik je postao njihovo najsnažnije središte na Jadranu. Istaknuti stranački prvaci bili su dr. Ivo Krstelj, dr. Ante Dulibić i dr. Mate Drinković.

Budući da jedine dvije tiskare u Šibeniku u prvom desetljeću 20. stoljeća – Svaljinčeva i Uga Fosca – nisu imale stroj za brzi tisak, iz kruga pristaša Stranke prava potekla je inicijativa da se u gradu osnuje moderna tiskara. Prema Dulibiću, Namjesništvo pravašima isprva nije htjelo izdati potrebno odobrenje, tj. koncesiju, s obrazloženjem da u gradu već postoje dvije tiskare. Podatak koji iznosi don Krsto Stošić, da je ta nova tiskara osnovana već 1905. godine, nije točan s obzirom na činjenicu da je pravaška *Hrvatska rieč* od br. 96, god. II/1906. do br. 1, god. III./1907. tiskana u zadrškoj Katoličkoj hrvatskoj tiskari. Malo je vjerojatno da bi šibenski pravaši, da su imali vlastitu tiskaru, list tiskali u Zadru. Vjekoslav

⁴⁰ Isto kao bilj. 16.

⁴¹ Isto.

Maštrović tiskanje *Hrvatske rieči* u Zadru objašnjava poteškoćama koje su izdavači imali s tiskarama u Šibeniku, ali i odlukom Namjesništva da im uskrati dopuštenje za otvaranje vlastite tiskare u Šibeniku.⁴² Namjesništvo im je 1907. godine konačno izdalo potrebno odobrenje te je tako započela raditi Hrvatska tiskara (Dr. Krstelj i dr.), prva šibenska stranačka tiskara. Točan datum početka rada može se vezati uz 13. travnja 1907., kada je u njoj prvi put tiskana *Hrvatska rieč* od br. 125, god. III. Većinski vlasnik tiskare bio je Ivo Krstelj (1867.-1949.), odvjetnik i doktor prava, istaknuti pravaški političar, od 1906. do 1913. načelnik šibenske općine. Tom je tiskarom Šibenik dobio svoj prvi veliki stroj za brzi tisak na električni pogon koji je u potpunosti mogao zadovoljiti potrebe grada. Tiskara se nalazila u nekadašnjoj Ulici sv. Jakova.

Osim *Hrvatske rieči*, koja je izlazila do br. 964, god. X./1914., isprva kao polutjednik, a od 17. listopada 1912. kao dnevnik, Hrvatska tiskara tiskala je i veći broj knjiga, većinom šibenskih autora, među njima *Priručnik za ribare, ljubitelje ribarstva i ribarskog obrta* šibenskog učitelja Vinka Belamarića, tiskan 1909., te prvu tiskanu povijest Šibenika *Povjestne crte grada Šibenika i njegove okolice* svećenika i povjesničara Petra Kaera, objavljenu u dvije knjige 1913. godine. Ipak, najzahtjevniji posao ta je tiskara obavila 1909. godine objavivši knjigu *Hrvatske narodne poslovice* na 634 stranice, koju je uredio svećenik Vicko Skarpa. U Hrvatskoj tiskari tiskane su i novine *Prava pučka sloboda*, šibensko pravaško glasilo koje je izlazilo 1908. i 1909., te makarski pravaški *Primorski glas*, koji je izlazio 1908. godine. Don Krsto Stošić donosi podatak da je jedno vrijeme u toj tiskari radio Ivan Svaljinac.⁴³

Štrajk tipografskih radnika u Dalmaciji 1913./1914., kao dio štrajka svih austrijskih tipografa, zahvatio je i Šibenik.⁴⁴ Zbog toga štrajka *Hrvatska rieč* nije izlazila puna dva mjeseca, od 20. prosinca 1913. do 20. veljače 1914. Iz tih novina saznajemo za još jedan štrajk tipografa u Hrvatskoj tiskari između 18. i 28. travnja 1914. godine.⁴⁵ Početak Prvoga svjetskoga rata značio je kraj Hrvatske tiskare. U srpnju 1914. državne su vlasti zabranile *Hrvatsku rieč*, a većinski vlasnik tiskare dr. Ivo Krstelj, koji je 1913. godine svojim stanovištima iznevjerio program stranke, uhićen je i interniran. Poslije rata Krstelj, koji se potpuno posvetio politici i postao ministrom, prodao je ostatak tiskare splitskome odvjetniku dr. Niki Ljubiću. O tome svjedoči i don Krsto Stošić, koji piše da je tiskara za vrijeme rata bila "sekvestrirana", ali da ni "kasnije nije proradila nego je prenesena".⁴⁶

⁴² Isto kao bilj. 38. Više pojedinosti doznajemo iz *Hrvatske rieči* 2, 94(1906), 1 i 2, 95(1906), 1.

⁴³ Isto kao bilj. 27.

⁴⁴ *Hrvatska rieč* 10, 907(1914), 3.

⁴⁵ *Hrvatska rieč* 10, 930(1914), 3.

⁴⁶ Isto kao bilj. 27.

Pučka tiskara (Dr. V. Iljadica i dr.)

U prvim godinama 20. stoljeća, kada nestaje narodnjaštva i kada se širi i učvršćuje Stranka prava, u političkom životu Šibenika javlja se i jača naprednjački pokret, kojega je pojava i uspjeh u svezi s povratkom dr. Vice Iljadice sa studija u Pragu.

Osnivanje Hrvatske tiskare (Dr. Krstelj i dr.), prve stranačke tiskare u Šibeniku, urodilo je u pravaških protivnika naprednjaka sličnom inicijativom: 1908. godine sklopili su sa Svaljinčevom tiskarom ugovor, a već 1909. otkupili i cjelokupan njezin inventar. Prema Dulibiću, dr. Vice Iljadica, dr. Adolf Makale i Niko Marinković u ime naprednjaka osnovali su Društvo za tjeranje tiskarskoga obrta pod nazivom Pučka tiskara (Dr. V. Iljadica i dr.), kojemu je kasnije kao *drug* pristupio splitski tiskar Josip Depolo. Svaljinac se u njihovu korist odrekao tiskarske koncesije pa je Dalmatinsko namjesništvo 23. listopada 1909. pod brojem 1368/3 dalo koncesiju spomenutom društvu. Osim Društva za tjeranje tiskarskoga obrta – Pučka tiskara (Dr. V. Iljadica i dr.), koje je raspolagalo samo koncesijom, naprednjaci su ugovorom od 19. lipnja 1910. godine s kapitalom od 19.500 kruna osnovali još jedno društvo, sastavljeno od petnaest fizičkih i pravnih osoba. Ono je na sebe preuzelo materijalnu opskrbu Pučke tiskare te je bilo njezinim stvarnim vlasnikom.

Pučka tiskara razvila je plodnu djelatnost. U njoj je tiskan tjednik *Naprednjak*, s podnaslovom *List hrvatske pučke napredne stranke*. Izlazio je svakog petka od 14. srpnja 1911. do 1921. godine. U impresumu stoji: “izdavač, vlasnik i tisak ‘Pučka Tiskara’ Dr. V. Iljadica i drugovi – Šibenik”. U *Naprednjaku* su surađivali književnici Tin Ujević i Vladimir Čerina te slikari Jeronim Miše i Oskar Tartaglia.⁴⁷ Ujevićeve su tekstovi uvelike bili cenzurirani pa je Državno odvjetništvo zbog njegova članka *Borba nacionalističke omladine* zaplijenilo gotovo cijelu nakladu lista od 29. listopada 1912. U Pučkoj tiskari počeo se 16. svibnja 1912. tiskati i *Crveni barjak: glasilo socijalno-demokratske stranke u Dalmaciji*. Taj polumjesečnik, koji je izlazio svakoga prvog i trećeg utorka u mjesecu, tiskan je do sredine ožujka 1913. godine. Tiskani su i *Hrvatski samobran* (1922. i 1923.), *Seljačka zvijezda* (1921.), a jedno vrijeme i *Glas naroda* (1919.), list šibenskoga Narodnog vijeća. Dr. Vice Iljadica u Pučkoj tiskari objavljivao je i vlastite političke i prigodne napise.

Pučku su tiskaru njezini vlasnici uoči Prvoga svjetskoga rata prodali Pučkoj štedionici u Šibeniku. Prema knjizi računa i dugovanja Pučke tiskare u vlasništvu Pučke štedionice, Štedionica je kupila tiskaru 9. svibnja 1915. za 19.500 kruna.⁴⁸ Vrijednost tiskare s vremenom je padala. Primjerice, 1. siječnja 1917. iznosila je 18.450 kruna, a 1. siječnja 1918. godine 17.506 kruna. Štedionica je 8. ožujka 1923. tiskaru prodala braći Vjekoslavu i Jerolimu Matačiću za svotu od 60.000 dinara.⁴⁹

⁴⁷ Čelar, J. Šibenski “Naprednjak” 1911-1913. // Zadarska revija 15, 2(1966), 138.

⁴⁸ Isto kao bilj. 22.

⁴⁹ Isto.

Hrvatska zadružna tiskara

Prema Dulibiću,⁵⁰ početkom drugog desetljeća 20. stoljeća pravaši su pokušali otvoriti još jednu svoju tiskaru. Zalaganjem pravaških prvaka iz cijele Dalmacije osnovana je krajem 1910. godine u Šibeniku Hrvatska tiskarska zadruga, s ciljem preuzimanja Hrvatske tiskare, koja je bila u vlasništvu dr. Ive Krstelja. Međutim, 1913. došlo je do rascjepa među šibenskim pravašima. Skupini oko općinskog načelnika dr. Ive Krstelja i dr. Mate Drinkovića, koja se svojim stavovima sve više približavala Naprednoj stranci, suprotstavila se skupina pod vodstvom dr. Ante Dulibića. Upravo će skupina oko dr. Ante Dulibića 2. lipnja 1913. preuzeti tiskaru Uga Fosca te osnovati Hrvatsku zadružnu tiskaru. Don Krsto Stošić piše da je Hrvatska zadružna tiskara “osnovana uglavnom od svećenstva šibenske biskupije g. 1913., a u promicateljnom odboru bio je dr. Ante Dulibić te da su dioničari većinom bili svećenici”.⁵¹ Tiskara je nabavila moderni tiskarski stroj pa je bila najveće šibensko grafičko poduzeće. Nakon rascjepa pravaša dr. Ante Dulibić počinje izdavati *Hrvatsku misao*. Prvi broj toga lista tiskan je u Hrvatskoj zadružnoj tiskari 12. srpnja 1913. Isprva je izlazio kao dvotjednik, a od prosinca 1913. do travnja 1916. kao dnevnik. U toj tiskari 12. veljače 1919. počele su se tiskati i novine *Glas naroda*, glasilo šibenskoga Narodnog vijeća, koje su izlazile kao dvotjednik.

Za talijanske okupacije Šibenika od 1918. do 1921. godine tiskaru je rekvirirala talijanska vlast i predala je zapovjedništvu talijanske divizije. U to vrijeme tiskara nosi naziv Stamparia nazionale a tapo del Tipografia del Comando Truppe dalmate. Oduzimanjem tiskare željelo se onemogućiti izlaženje *Glasa naroda*, koji je dalje tiskan u Pučkoj tiskari. Okupacijske su vlasti u rekviriranoj tiskari 1919. godine izdavale list *La Dalmazia*, koji je kao tjednik izlazio na talijanskom i hrvatskom jeziku. List je ubrzo prešao u Zadar spojivši se sa zadarskim *La voce dalmatica*. Nakon talijanske okupacije u Hrvatskoj zadružnoj tiskari tiskana je *Narodna straža*, tjednik Pučke stranke, koji je izlazio od 23. srpnja 1921. do sredine 1928. godine.

Iako je bila odlično opremljena, Hrvatska zadružna tiskara je zbog nebrige upravljača 31. prosinca 1925. obustavila djelatnost. Prema Dulibiću, 16. veljače 1927. razila se i sama zadruga. Iste godine tiskara je prodana Franjevačkoj provinciji Presvetog Otkupitelja.

Tiskara Vitaliani

Nakon oslobođenja od talijanske okupacije 1921., Šibenik u novoj državi, Kraljevini SHS, postaje središtem sjeverne Dalmacije. Budući da je Zadar pripao Kraljevini Italiji, Šibenskoj biskupiji pripao je i jugoslavenski dio Zadarske nadbiskupije. U Šibeniku oživljava gospodarska, politička i kulturna djelatnost, pa

⁵⁰ Isto kao bilj. 16.

⁵¹ Isto kao bilj. 27.

tako i tiskarska. Godine 1922. u Šibeniku izlaze šestere novine (*Narodna straža, Razkovani, Demokrat, Jadranski samobran, Soča i Dalmatinski radikal*), tako da dvije tiskare – Pučka tiskara i Hrvatska zadružna tiskara – više nisu bile dovoljne pa se osnivaju nove. Jedna od njih bila je tiskara obitelji Vitaliani.⁵²

Godine 1921., nakon pripojenja Zadra Italiji, Ernest Vitaliani prenio je iz Zadra u Šibenik svoju tiskaru, koju je još 1803. godine osnovao znameniti tiskar Antonio Luigi Battara. Tiskaru obitelji Battara, koja je radila punih sedam desetljeća (1803.-1874.), nakon smrti braće Battara, osnivačevih sinova, za čijeg upravljanja tiskara bilježi svoje najplodnije razdoblje, najmlađi su nasljednici 1874. godine prodali Luki Vitalianiju i Petru Jankoviću. Vitaliani i Janković radili su zajedno do 1887. godine, kada je Namjesništvo, zahvaljujući preporuci obrtničke komore, Luki Vitalianiju, koji je deset godina radio i u tiskari obitelji Battara, odobrilo pokretanje vlastite tiskare i litografije. Obrtnička komora preporučila je da se Vitalianiju odobri rad litografije jer je za taj posao njegov sin Ernest učio zanat u Beču.⁵³ Kad je početkom 20. stoljeća tiskara prenesena u Šibenik, zajedno s Ernestom Vitalianijem došao je i njegov grafički majstor Josip Mravak.

U Šibeniku je tiskara djelovala pod nazivom Odlikovani grafički zavod Tiskara E. Vitaliani-a, s dodatkom “Utemeljen u Zadru 1860. god.”. Godine 1924., kada je Ernest počinje voditi zajedno sa sinom Hamilkarom, tiskara mijenja naziv u Tiskara E. Vitaliani i Sin. Tiskara se isprva nalazila u današnjoj Ulici sv. Nikole Tavelića. Poslije je Vitaliani za svoja tiskarska postrojenja sagradio modernu zgradu u današnjoj Težačkoj ulici br. 31, na mjestu na kojem su bili, prema kazivanju starijih Šibenčana, tzv. Šupukovi vrtovi. Godine 1923. tiskara je posjedovala slagarski stroj, ali ga je zbog neisplativosti morala vratiti. Iz jednog se tiskanog oglasa iz rujna 1929. godine vidi da je tiskara imala “4 velika brzotiska na električni pogon te sposobno osoblje”.⁵⁴

Tiskara Vitaliani razvila je živu djelatnost tiskajući brojne šibenske novine i časopise. Tjednik *Razkovani*, nezavisno glasilo, izlazio je od kolovoza 1921. do 1922., a list *Demokrat*, tjednik Demokratske stranke, od prosinca 1921. do ožujka 1923. Godine 1924. tiskan je orjunaški⁵⁵ list *Soča*, mjesečnik novinskog formata. Dnevnik *Narodni list*, iza kojeg su stajali udruženi radićevci i samostalci,⁵⁶ tiskan je kratko vrijeme 1928. godine, kada prelazi u Pučku tiskaru. U tiskari Vitaliani

⁵² Usp.: Tambača, A. Nav. dj., str. 45; Dulibić, B. Tiskare u Šibeniku. // Šibenski list 2, 99(1954), 4.

⁵³ Galić, P. Nav. dj., str. 64.

⁵⁴ Isto kao bilj. 22.

⁵⁵ Orjuna je bila Organizacija jugoslavenskih nacionalista u Šibeniku. O djelovanju orjunaša u Šibeniku vidjeti u: Foretić, D. O društvima u Šibeniku između dva rata. // Prilozi povijesti umjetnosti u Dalmaciji 22(1980), 297-313.

⁵⁶ Radićevci su pristaše Hrvatske seljačke stranke, a samostalci Samostalne demokratske stranke. O tomu vidjeti u: Matković, H. Djelovanje i sukobi građanskih stranaka u Šibeniku između dva svjetska rata. // Radovi Instituta za hrvatsku povijest Filozofskog fakulteta u Zagrebu 2(1972), 263-281.

1930. godine tiskan je tjednik *Šibenske novosti*, neovisni list, kasnije dvotjednik, a 1931. i 1932. *Primorska riječ*, glasilo jugoslavenskih integralista. Godine 1930. ovdje je tiskan i književni omladinski mjesečnik *Kranjčević*, ugašen već nakon drugog broja, čiji je idejni tvorac bio pjesnik i esejist Vladimir Popović. U ovoj tiskari tiskan je i jedan splitski list, humoristični tjednik *Rešeto*, koji je izlazio 1921. i 1922.

Vitaliani se osim tiskarskom bavio i izdavačkom djelatnosti. Izdavao je i tiskao novine koje su pod raznim imenima – *Narodna tribuna*, *Tribuna*, *Odbrana*, *Nova tribuna* – izlazile od 1933. do 1941. To glasilo jugoslavenskoga integralizma izlazilo je najprije kao tjednik i polutjednik, poslije tri puta tjedno, a 1937. godine osam mjeseci i kao dnevnik. Drugi list što ga je izdavala Vitalianijeva tiskara bio je *Dječji vjesnik*, koji je izlazio od 1926. godine. Tiskanom obavijesti od 7. ožujka 1927. uprava *Dječjeg vjesnika* obavještava učitelja u Zlarinu da su “započeli s izdavanjem ilustriranog dječjeg lista” koji će donositi “dječje pjesmice, basne, pripovijetke iz dječjeg života, sa ukusnim ilustracijama” te da je to “prvi pokušaj ovakve vrste u našoj državi”.⁵⁷ Ovaj list važan je za povijest hrvatskoga stripa.

Tiskara Vitaliani i Sin sama je raspčavala svoja izdanja. Vitalianijevi su tiskali i letke u kojima su reklamirali svoje naslove. Njihova bogata tiskarsko-izdavačka djelatnost može se vidjeti iz jednoga takva letka tiskanoga početkom 1927. godine,⁵⁸ u kojemu se nude naslovi iz raznih područja. Tu su oglasili za oratorij *Muka gospodina našega Isukrsta i plač matere njegove* franjevačkoga pisca iz 18. stoljeća Petra Kneževića, popularnog djela koje je do danas doživjelo stotinjak izdanja, potom za knjigu iz područja medicinskih znanosti u prijevodu šibenskoga liječnika Bože Peričića te za više knjiga vjerskoga sadržaja. Tu je i oglas za knjigu *Pakao*, prvi cjeloviti prijevod Danteova *Pakla*, zadarskoga pedagoga i pjesnika Stjepana Buzolića. Ovo raskošno izdanje, s komentarima i sa 76 ilustracija Gustavea Doréa, izišlo je u nakladi Tiskare Vitaliani 1897. godine, u njezinu zadarskom razdoblju.⁵⁹ Nejasno je odnosi li se taj oglas na knjigu tiskanu u Zadru ili na novo izdanje u Šibeniku.

U rujnu 1929. godine Odlikovani grafički zavod Tiskara Vitaliani i Sin dobio je koncesiju za prodaju knjiga državnoga izdanja i monopolskih obrazaca beogradske Državne štamparije te su stoga njihovi tiskani oglasili nosili i oznaku “Povlašćena knjižara Kraljevine S. H. S.”. Zavod se bavio i prodajom “uredovnih tiskanica za privatne i sudbene svrhe, za općine, škole, parohijske i župske urede” te prodajom papira.⁶⁰ Prema sačuvanoj arhivskoj građi, u Tiskari Vitaliani i Sin tiskani su, latinicom i ćirilicom, i različiti formulari, tiskanice, oglasili i sl.

⁵⁷ Isto kao bilj. 22.

⁵⁸ Isto.

⁵⁹ Maštrović, V. *Jadertina Croatica* : 1. dio : knjige. Zagreb : Jugoslavenska akademija znanosti i umjetnosti, 1949. Str. 209.

⁶⁰ Isto kao bilj. 22.

Otac i sin Vitaliani radili su zajedno do 1937. godine, kada su se razili zbog obiteljskih nesuglasica. Nova je zgrada tiskare bila pod hipotekom, te je zbog dugova prešla u vlasništvo banke, dok su strojeve Ernest i Hamilkar međusobno podijelili.⁶¹ Ernest Vitaliani vodio je svoju tiskaru, koja se nalazila u današnjoj Ulici Ivana Pribislavića, sve do smrti 1941. godine. Njegovi su nasljednici inventar tiskare prodali Pučkoj tiskari, koja je u to vrijeme bila u vlasništvu braće Matačić. Odvojivši se 1937. godine od oca, Hamilkar Vitaliani nastavio je samostalnu tiskarsku djelatnost.

Tiskar Hamilkar Vitaliani

Hamilkar Vitaliani osnovao je 28. veljače 1937. godine Štamparsko, novinsko i knjigovežarsko društvo s ograničenim jamstvom "ŠTANIK" i pokrenuo novu tiskaru. Međutim, društvo je već potkraj godine bilo na rubu propasti pa su se suvlasnici razili. Godine 1938. Hamilkar Vitaliani preuzeo je uz pomoć obitelji inventar tiskare te osnovao "Tipografiju", štamparsko-novinsko-knjižarski zavod. Vlasnik zavoda bio je V. R. Pelicarić. Hamilkar Vitaliani je nastavio s izdavanjem i tiskanjem lista *Tribuna*, koji je 1937. godine izlazio kao dnevnik, a od 1938., jedno vrijeme i pod nazivom *Odbrana*, kao tjednik.

Tiskara je potpuno uništena u zračnom napadu 13. prosinca 1943. a poginuli su i Hamilkar Vitaliani, njegov sin Ernest te grafički majstor Josip Mravak. Zgrada u kojoj je bila tiskara nalazila se na prostoru ispred crkve sv. Barbare. U istoj je zgradi bio i Gradski muzej.

Nova štamparija

U vrijeme osnivanja stranačkih tiskara – pravaške Hrvatske tiskare 1907. godine i naprednjačke Pučke tiskare 1909. godine – pada i neuspjeh pokušaj otvaranja još jedne stranačke tiskare. Godine 1911. odvjetnik i doktor prava Nikola Subotić i tiskar Živko Mađarović, u ime šibenskih Srba okupljenih, kao i u ostaloj Dalmaciji, u Srpskoj stranci, obavili su sve pripreme za osnivanje Električne štamparije (Dr. N. Subotić i dr.). Ipak, do osnutka te tiskare nije došlo.⁶² Međutim, dr. Nikola Subotić, koji je između dva rata u Šibeniku predvodio Radikalnu stranku, 26. kolovoza 1922. osnovao je, u ime svoje stranke, Novu štampariju. Kao godina osnutka te tiskare navodi se i 1926.⁶³

Vlasnici Nove štamparije nisu dugo ustrajali u samostalnom vođenju svoje tiskare. Već 1926. godine dali su je u najam grafičkom radniku, Dubrovčaninu Nikoli Čikatu, kojemu su 1930. godine i prodali cjelokupni inventar tiskare. Čikato

⁶¹ Prema riječima Milivoja Mravka, koji je bio naučnik u tiskari Hamilkara Vitalianija. Njegov otac Josip Mravak bio je grafički majstor u Tiskari Vitaliani još od njezina zadarskoga razdoblja. Usmeno priopćenje iz studenoga 2002.

⁶² Dulibić, B. Tiskare u Šibeniku. // Šibenski list 2, 99(1954), 3-4.

⁶³ Tambača, A. Nav. dj., str. 45.

je prije toga radio u Hrvatskoj zadružnoj tiskari, na čijim je računima iz rujna 1921. vidljiv njegov potpis. Taj je grafički radnik bio dugogodišnji istaknuti član Šibenske narodne glazbe (od 1921. do 1945.). Tiskara je nakratko, 1930., promijenila ime u Štamparija Nikola Čikato, a nalazila se u današnjoj Ulici sv. Julijana.

U ovoj su tiskari tiskani *Dalmatinski radikal*, list Radikalne stranke koji je izlazio 1922. i 1923. tri puta tjedno, i *Glas Privredno-kulturne matice za sjevernu Dalmaciju*, koji je izlazio od 1929. do 1937., isprva kao tjednik, potom kao mjesecnik, a okupljao je Srbe ove regije. U Novoj štampariji 1932. tiskan je polutjednik *Narodno slovo* (isprva tiskan u Pučkoj tiskari) a 1935. tjednik *Svijest*, glasilo jugoslavenskih integralista. Tiskara je između 1926. i 1928. godine tiskala prve turističke prospekte Šibenika, na češkome, francuskome, njemačkome i engleskome jeziku.⁶⁴ U savezničkome zračnome napadu na Šibenik 13. prosinca 1943. štetu je pretrpjela i ova tiskara. Čikato je uspio spasiti jedan tiskarski stroj pa je tiskara radila još nekoliko godina.⁶⁵ Nemajući dovoljno posla, sklopio je sa željezničkom postajom u Šibeniku ugovor te je kao njezin namještenik tiskao isključivo za potrebe željeznice. U to se vrijeme tiskara nalazila u današnjoj Težačkoj ulici. Tiskara se uskoro ugasila, a Čikato se 1947. godine zaposlio u Tiskarsko-knjigovežačkom poduzeću "Štampa".⁶⁶

Tiskara braće Matačić

Pučku tiskaru (Dr. V. Iljadica i dr.), koju su osnivači uoči Prvoga svjetskog rata prodali Pučkoj štedionici, kupila su 8. ožujka 1923. braća Vjekoslav i Jerolim Matačić. Najviše podataka o Matačićima pružaju sudski spisi različitih postupaka koji su od 1948. do 1954. vođeni zbog nacionalizacije njihove tiskare. Iz žalbe Vjekoslava Matačića Komisiji za prevođenje radnika pri Narodnom odboru grada Šibenika vidi se njegovo bogato tiskarsko iskustvo. Matačić je četiri godine, od 1. lipnja 1907. do 1. lipnja 1912., bio naučnikom u Tiskari Uga Fosca, u kojoj je kao kvalificirani grafički radnik nastavio raditi do početka lipnja 1913. Kada je Foscovu tiskaru kupila Hrvatska zadružna tiskara, Matačić je odmah prešao u tu tiskaru, u kojoj je radio do 16. studenoga 1916. te kraće vrijeme potkraj 1918. godine. U Pučku tiskaru Matačić je prešao 2. prosinca 1918. i u njoj će, kao "suvlasnik ... grafički majstor i ovlaštenik knjigovežačkog obrta ... i radnik u toj struci", raditi sve do nacionalizacije 1948. Matačić napominje da je i za grafički i za knjigovežački obrt imao obrtnu dozvolu te da je "pored majstorskog rada kao grafičar-slagar i mašinst, radio još i kao majstor obrtnik i knjigoveža".⁶⁷

Nakon što su 1923. godine kupili Pučku tiskaru, Matačići su oživjeli njezin rad, vodeći je poslije pod nazivom Pučka tiskara braća Matačić pk. Petra. Tiskara

⁶⁴ Isto kao bilj. 27.

⁶⁵ Isto kao bilj. 61.

⁶⁶ Isto.

⁶⁷ Državni arhiv Zadar – Arhivski sabirni centar Šibenik. Fond: Narodni odbor Šibenik (1945.-1963.).

se od kraja 1925. godine nalazila u današnjoj Sarajevskoj ulici, u prizemlju zgrade u vlasništvu obitelji Juras. Početkom 1934. tiskara je preseljena u današnju Ulicu sv. Nikole Tavelića. Tiskara braće Matačić smatrana je oporbenim grafičkim poduzećem jer su u njoj tiskane sve šibenske oporbene novine, brošure, proglasi i leci. U njoj su, među ostalim, tiskane periodične publikacije *Fabrika i njiva*, tjednik Nezavisne radničke partije (1923.), tjednici *Dalmatinski Hrvat* (1923. i 1924.), *Ekonomski front* (1930.), *Seljačko zvono* (1931.) i *Katolik* (od 1930. do kraja 1934. godine, kada prelazi u Tiskaru “Kačić”). Tiskara je nacionalizirana 28. travnja 1948. Iz nje su “demontirane dvije velike i jedna mala šnelpresa, i to: šnelpresa format 63/95, firme Anger&Söhne Wien, šnelpresa format 84/50, tvornice Frantthal, te šnelpresa format 63/48, tvornica Smichovsky, Praha” i prenesene u prostorije nekadašnje franjevačke tiskare “Kačić”, gdje je bilo smješteno novoosnovano Tiskarsko-knjigovežačko poduzeće “Štampa”.⁶⁸ O tiskari braće Matačić don Krsto Stošić 1928. godine napisao je knjižicu *Šibenska pučka tiskara (Matačić)*.⁶⁹

Tiskara “Kačić”

Iako je Franjevačka provincija Presvetog Otkupitelja još prije Prvoga svjetskog rata, u želji da pokrene vlastitu tiskaru, poslala jednoga svog člana u Ljubljanu na izobrazbu za vođenje tiskare, tiskara nije pokrenuta. Međutim, zbog pojačane izdavačke djelatnosti Provincije – osobito izdavanja mjesečnika *Gospa Sinjska*, glasila sinjskih franjevaca, i *Nove revije*, teološkog lista Franjevačke visoke bogoslovije u Makarskoj, to će pitanje ponovno pokrenuti provincijal o. Petar Grabić, na čiji je prijedlog Provincijalno vijeće 28. prosinca 1926. odlučilo kupiti šibensku Hrvatsku zadružnu tiskaru. Budući da je glavni dioničar dr. Ante Dulibić kao uvjet prodaje postavio da tiskara ostane u Šibeniku, odlučeno je da se tiskara smjesti u šibenski samostan sv. Lovre. Osnivanjem tiskare, oživjet će taj znameniti šibenski samostan, koji je 1911., gubitkom studija filozofije i bogoslovije, osnovanih 1669., odnosno 1714. godine, izgubio značenje što ga je nekoć imao. Tiskara je nazvana “Kačić” u spomen na bogatu prosvjetnu aktivnost toga šibenskog učilišta na kojemu je punih deset godina predavao Andrija Kačić Miošić.

Gvardijan samostana sv. Lovre fra Albert Bukić podnio je Općinskom upraviteljstvu 11. veljače 1927. molbu za izdavanje građevinske dozvole. U molbi stoji: “Molitelj će da za tiskaru preuredi svoje prostorije u kuću angr. br 7 samostana sv. Lovre dijelomično u prizemlju, a dijelomično na prvom katu.”⁷⁰ Molbi su bila priložena i dva primjerka nacрта dijela samostana namijenjenog preuređenju. U

⁶⁸ Državni arhiv Zadar – Arhivski sabirni centar Šibenik. Fond: Okružno javno tužilaštvo u Šibeniku (1945.-1956.).

⁶⁹ Ovu knjižicu u svom fondu nemaju šibenske knjižnice, a ni Nacionalna i sveučilišna knjižnica. Navodi se u popisu “knjiga, brošura i sl.” u: Bačić, S. Don Krsto Stošić (1881.-1944) : bibliografija i rukopisna ostavština. Šibenik : Muzej grada Šibenika, 1995. Str. 28.

⁷⁰ Isto kao bilj. 22.

prizemlju je, na 260 četvornih metara, bila smještena tiskara, sa svim strojevima i skladištem papira, a na prvom katu, površine 245,72 četvorna metra, kancelarije te dva stroja i slagarnica. Dozvolu za gradnju samostan je dobio već 19. veljače 1927. Adaptacija prostorija, pojačanje podova i drvodjeljski radovi stajali su 66.016 dinara i 81 paru, a izveo ih je poduzetnik Špiro Gojanović.⁷¹ Tiskara nije odmah započela s radom jer nije imala osposobljeno tehničko osoblje. U tu je svrhu provincijal Grabić poslao fra Bernarda Buljevića na izobrazbu, najprije u mostarsku Hrvatsku tiskaru F. P., a poslije, zajedno s fra Antom Crnicom, u bečku tiskaru Mission Druckerei St. Gabriel Mödling bei Wien. Buljević se vratio u Šibenik zajedno s trojicom redovničkih kandidata – slagarom i tiskarom iz Slovačke i knjigovežom iz Beča. Fra Ante Crnica imenovan je upraviteljem tiskare 27. prosinca 1927., a 8. prosinca 1928. na tu je dužnost došao fra Bernard Buljević. Od mnogih pomoćnika u vođenju tiskare spomenimo fra Bernardina Bebića.⁷²

Rad u tiskari isprva se odvijao sporo jer je tiskara imala ručnu slagarnicu i stare strojeve. Budući da je iz dana u dan posla bilo sve više, tiskara je morala prijeći na mehanizirani rad. Zahvaljujući osnivaču, fra Grabiću, već 1927. nabavljen je slagarski stroj, a godinu poslije i drugi – oba linotipa. Nabavljeni su i automatski tiskarski strojevi (za tiskanje, savijanje i stereotipiju) te kompletna knjigovežnica pa don Krsto Stošić piše da je “tiskara s knjigovežnicom na visini savremenog umijeća”.⁷³

Međutim, s vremenom je položaj samostana sv. Lovre – velikog arhitektonskog kompleksa smještenog u povijesnoj gradskoj jezgri na strmu klisurastu zemljištu, zbijenog u tijesnu prostoru među uskim ulicama, počeo predstavljati problem tiskari zbog teškoća u dopremi materijala i povećanih troškova. Stoga je 1932. godine pokrenuto staro pitanje izgradnje novoga samostana u blizini crkve Gospe vanka Grada. Franjevci su smatrali da bi smještaj samostana na najistaknutijem položaju novoga Šibenika, prema Poljani, bio jako dobar za njihovu tiskaru. Usprkos dugogodišnjim nastojanjima, do toga ipak nije došlo.

Prerastavši u veliko grafičko poduzeće, Tiskara “Kačić” razvila je bogatu tiskarsku i izdavačku djelatnost.⁷⁴ Tu su tiskani mjesečnici *Gospa Sinjska* i *Euharistijski glasnik*, dvomjesečnici *Nova revija* i *Riječ Božja*, te šibenski tjednik *Katolik*, koji je ovdje tiskan od kraja 1934. do početka 1941. godine. Tiskara je, prema navodima njezina dugogodišnjeg radnika fra Bernarda Buljevića, “izdala preko 200 edicija većeg i manjeg opsega među njima čitava djela na stranim jezicima

⁷¹ Soldo, J. Samostan sv. Lovre u Šibeniku. // *Kačić* 1(1967), 5-94.

⁷² Usp.: Buljević, B. Osnivač Tiskare “Kačić” – mp. o. Grabić. // Mp. o. dr. Petar Grabić (in memoriam). Split : Franjevački Provincijalat Presvetog Otkupitelja, 1964. Str. 85; Bezina, P. Ljetopis samostana sv. Lovre u Šibeniku (1923.-1945.). Split : vlast. nakl.. 1996. Str. 42.

⁷³ Isto kao bilj. 27.

⁷⁴ Zanimljivo je da je franjevački samostan sv. Lovre u Šibeniku poslao svog tiskara fra Danu Milića na Školjić kod Zadra 1930. kako bi tamošnjim franjevcima glagoljašima pomogao uspostaviti tiskaru. Jedan od njih položio je kasnije stručni tiskarski ispit u Tiskari “Kačić”. Vidjeti u: Galić, P. Nav. dj., str. 74.

međunarodnog značaja”.⁷⁵ Za Drugoga svjetskoga rata talijanska okupacijska vlast potjerala je upravitelja tiskare i većinu radnika, ali se tiskara ipak uspjela održati. Iako su za bombardiranja Šibenika u prosincu 1943. velika razaranja pretrpjeli i samostan i crkva sv. Lovre, tiskara je ostala neoštećena. Do kraja veljače 1945. u njoj su radili fra Špiro Živković, fra Bernardin Bebić, fra Stipan Šabić i jedan pomoćni radnik.

Prema dopisu koji je 26. veljače 1946. javni tužitelj Okruga Šibenik poslao javnom tužitelju Hrvatske, toga je dana Okružnom Narodnom sudu u Šibeniku predloženo da se Tiskara “Kačić” stavi pod privremenu upravu Okružne uprave narodnih dobara. Kao razlog navodi se da je tiskara privredno i politički surađivala s okupatorom. Iz istog se dopisa vidi da je dugogodišnji upravitelj tiskare fra Bernardin Bebić 28. svibnja 1945. osuđen na osam godina prisilnog rada jer je “sakrio tranzmisiono remenje sa štamparskih strojeva na kojima su se štampali ‘Srpska Rijec’ i ‘Slobodni Dom’ te što je Z.A.V.N.O.H.-u⁷⁶ ispostavio račun za neke tiskanice po cijeni višoj nego je obezbeđivala primjerenu dobit”.⁷⁷ Tiskara je, kao i veliki dio samostana, nacionalizirana 1948. godine aktom vlade NR Hrvatske. Prema nekim svjedočenjima, strojevi su iz Tiskare “Kačić” odneseni u Cetinje, a doneseni su strojevi iz tiskare braće Matačić.⁷⁸ Od tih će tiskara biti formirano Tiskarsko-knjigovežačko poduzeće “Štampa”. To će poduzeće djelovati do 1991., kada je pod imenom Tiskara “Kačić” privatizirano.

Zaključak

Prvu šibensku tiskaru osnovao je 1870. godine Šime Anić, koji je u Šibenik došao s bogatim tiskarskim iskustvom. Premda je u odnosu na ostale dalmatinske gradove Šibenik tiskaru dobio kasno, to je važan datum u kulturnoj povijesti grada. Osnutak tiskare u razdoblju snažnog nastupa Narodne stranke i uvođenja prve hrvatske uprave grada izraz je oživjelih gospodarskih i kulturnih nastojanja u prijelomnim sedamdesetim godinama 19. stoljeća u Šibeniku i Dalmaciji. U 18. i prvoj polovici 19. stoljeća Šibenik je zbog brojnih gospodarskih, kulturnih, socijalnih i demografskih razloga relativno zaostajao u odnosu na druge dalmatinske gradove, a jače je osjećao i blizinu turske Bosne i svoj pogranični položaj. Drugu šibensku tiskaru utemeljio je 1884. šibenski biskup i povjesničar Antun Josip Fosco. Njegova tiskara tiskala je biskupijsko glasilo i niz publikacija vjerskog karaktera. Potom je 1905. osnovana tiskara Ivana Svaljinca, koja je tiskala prve političke novine, kao i druge periodične publikacije koje su početkom 20. stoljeća izlazile u Šibeniku. Iduće su godine nasljednici biskupa Fosca osnovali Zadružnu ti-

⁷⁵ Buljević, B. Nav. dj., str. 85.

⁷⁶ Zemaljsko antifašističko vijeće narodnog oslobođenja Hrvatske (ZAVNOH), najviše tijelo vlasti u tadašnjoj partizanskoj Hrvatskoj, boravi u Šibeniku od 1. siječnja do 20. svibnja 1945. Vidjeti u: Livaković, I. Nav. dj., str. 235.

⁷⁷ Isto kao bilj. 68.

⁷⁸ Isto kao bilj. 61.

škaru Ugo Fosco i dr. Kao najsnažniji centar pravaša na jadranskoj obali, 1907. Šibenik dobiva svoju prvu stranačku tiskaru, Hrvatsku tiskaru (Dr. Krstelj i dr.), koja je u potpunosti mogla zadovoljiti potrebe grada. Inicijativom naprednjaka osnovana je 1909. godine Pučka tiskara (Dr. V. Iljadica i dr.), razvivši vrlo plodnu djelatnost. Godine 1913. utemeljena je Hrvatska zadružna tiskara, po opremljenosti najveće šibensko grafičko poduzeće. Po završetku talijanske okupacije, Šibenik 1921. postaje središtem sjeverne Dalmacije pa tiskarska djelatnost u gradu doživljava svoj procvat. Tiska se velik broj novina, a i nekoliko časopisa. Novine su uglavnom stranačke pa su upućene ponajviše članovima i simpatizerima. Ne zna se njihova naklada, ali, s obzirom na socijalnu i obrazovnu strukturu mahom težačkoga Šibenika, zacijelo je bila nevelika. Knjige i brošure upućene su širem čitateljskome krugu, bilo dalmatinskome puku kad je posrijedi nabožna literatura, bilo građanstvu kad je posrijedi beletristika i stručna literatura. Među novoosnovanim tiskarama ističu se ona obitelji Vitaliani, tiskara braće Matačić i tiskara Nikole Čikata (koji je prethodno preuzeo Novu stampariju). Veliku važnost ima osnutak tiskare "Kačić" 1927. godine u samostanu sv. Lovre. Franjevci su vodili računa o obrazovanju osoblja i suvremenoj opremi, što je osobito doprinijelo njezinoj bogatoj tiskarskoj i izdavačkoj djelatnosti. Prestanak njihove tiskarske djelatnosti uzrokovan je isključivo ideološkim i političkim razlozima. O tomu govori i činjenica da novoutemeljeno poduzeće "Štampa" još godinama koristi staru opremu tiskare braće Matačić pa tek 1954., pokretanjem *Šibenskoga lista*, modernizira tehnologiju tiskanja.

Daljnja arhivska istraživanja, osobito Državnog arhiva u Zadru, mogla bi upotpuniti spoznaje ne samo o tiskarstvu u Šibeniku, u okvirima zavičajne kulturne povijesti, nego i o povijesti hrvatskoga tiskarstva uopće.

LITERATURA

Bačić, Stanko. Don Krsto Stošić : (1884.-1944.) : bibliografija i rukopisna ostavština. Šibenik : Muzej grada Šibenika, 1995.

Bezina, Petar. Ljetopis samostana sv. Lovre u Šibeniku (1923.-1945.). Split : vlast. nakl., 1996.

Bibliografija rasprava, članaka i književnih radova. Zagreb : Leksikografski zavod FNRJ, 1956 –

Buljević, Bernard. Osnivač Tiskare "Kačić" – mp. o. Grabić. // Mp. o. dr. Petar Grabić (in memoriam). Split : Franjevački Provincijalat Presvetog Otkupitelja, 1964. Str. 84-85.

Čelar, Josip. Šibenski "Naprednjak" 1911-1913. // Zadarska revija 2(1966), 135-142.

Čoralčić, Lovorka. Šibenčani u Mlecima. Šibenik : Gradska knjižnica "Juraj Šižgorić", 2003.

Dulibić, Božo. Deset vjekova Šibenika. // Narodno kazalište u Šibeniku : 1864, 1870, 1945, 1955. Šibenik : Sindikalna podružnica : Pododbor Društva dramskih umjetnika Narodnog kazališta u Šibeniku, 1955. Str. 84-106.

- Dulibić, Božo. Jedna štamparska parnica 1855. g. // Šibenski list 5, 207(1956), 3.
- Dulibić, Božo. Tiskare u Šibeniku. // Šibenski list 2, 99(1954), 3-4.
- Dulibić, Božo. Uz 900. godišnjicu Šibenika. // Šibenski list 14, 661(1965), 5.
- Foretić, Dinko. O društvima u Šibeniku između dva rata. // Prilozi povijesti umjetnosti u Dalmaciji 22(1980), 297-313.
- Galić, Pavao. Povijest zadarskih tiskara. Zagreb : Hrvatsko bibliotekarsko društvo, 1979.
- Grada za hrvatsku retrospektivnu bibliografiju knjiga : 1835-1940. Zagreb : Nacionalna i sveučilišna biblioteka, 1982 – .
- Gross, Mirjana. Uloga šibenskog pravaštva u dalmatinskoj i općehrvatskoj pravaškoj politici uoči prvog svjetskog rata. // Radovi Instituta za hrvatsku povijest 1(1971), 259-285.
- Grubišić, Slavo. Šibenik kroz stoljeća. Šibenik : Muzej grada Šibenika, 1974.
- Jakovljević, Josip. Kazivanja o Šibeniku. Šibenik : Društvo prijatelja šibenskih starina, 1972.
- Klaić, Vjekoslav. Knjižarstvo u Hrvata. Zagreb : Kugli, 1922.
- Livaković, Ivo. Tisućljetni Šibenik. Šibenik : Gradska knjižnica "Juraj Šižgorić" : Tiskara "Malenica", 2002.
- Matković, Hrvoje. Djelovanje i sukobi građanskih stranaka u Šibeniku između dva svjetska rata. // Radovi Instituta za hrvatsku povijest Filozofskog fakulteta u Zagrebu 2(1972), 263-281.
- Maštrović, Vjekoslav. Jadertina Croatica : 1. dio : knjige. Zagreb : Jugoslavenska akademija znanosti i umjetnosti, 1949.
- Maštrović, Vjekoslav. Jadertina Croatica : 2. dio : časopisi i novine. Zagreb : Jugoslavenska akademija znanosti i umjetnosti, 1954.
- Novak, Grga. Dalmacija na raskršću 1848. god. // Rad JAZU 274(1948), 49-50.
- Pitanje tiskare u Šibeniku. // Hrvatska rieč 2, 95(1906), 2.
- Sedam stoljeća Šibenske biskupije. Šibenik : Gradska knjižnica "Juraj Šižgorić", 2001.
- Soldo, Josip. Samostan sv. Lovre u Šibeniku. // Kačić 1(1967), 5-94.
- Stipčević, Aleksandar. Povijest knjige. Zagreb : Nakladni zavod Matice hrvatske, 1985.
- Stošić, Krsto. Galerija uglednih Šibenčana. Šibenik : vlast. nakl., 1936.
- Stošić, Krsto. Povijest Šibenika. (Rukopis, Muzej grada Šibenika.)
- Šibenik : spomen zbornik o 900. obljetnici. Šibenik : Muzej grada Šibenika, 1976.
- Tambača, Andrija. Šibensko iverje : 1871-1941. Split : Društvo Šibenčana i prijatelja Šibenika u Splitu, 1987.
- Tiskarska i izdavačka djelatnost u Splitu 1812-1918 : katalog izložbe. Split : Sveučilišna knjižnica, 1992.
- Zenić, Milivoj. U pohvalu od grada Šibenika : pisana riječ od najstarijih vremena do danas. Šibenik : Gradska knjižnica "Juraj Šižgorić", 2002.